

Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΜΟΧΘΟΥ, 1900-1960

Συλλογή Νίκου Πολίτη

Ριζάρειον Ίδρυμα, Αθήνα 2005

Οι Έλληνες συλλέκτες είναι πια βαρύνων παράγοντας του χώρου της Ελληνικής φωτογραφίας - της ιστορικής για την ακρίβεια φωτογραφίας, όρος που καλύπτει τον 19^ο και τα πρώτο ήμισυ τουλάχιστον του 20^{ου} αιώνα. Δεδομένης της έλλειψης ενδιαφέροντος από μέρους του κράτους για τη διαφύλαξη και μελέτη της φωτογραφικής κληρονομιάς, οι συλλέκτες εκτελούν πολύτιμο έργο διάσωσης υλικού, μεγάλο μέρος του οποίου θα είχε χαθεί χωρίς το ενδιαφέρον τους. Οι ιδιωτικές συλλογές στρέφονται συχνά προς την ανώνυμη, χρηστική ή τέλος πάντων χωρίς αναγνωρισμένες καλλιτεχνικές αξιώσεις φωτογραφική εικόνα, αφού τα αρχεία επωνύμων φωτογράφων (όσα φυσικά έχουν διασωθεί ακέραια), που απολαμβάνουν συνήθως της προστασίας κληρονόμων, τείνουν να καταλήξουν σε θεσμικές ή μουσειακές συλλογές

Αρκετοί συλλέκτες ειδικεύονται στην παραστατική και ειδησεογραφική φωτογραφία, κατηγορία που συνδυάζει διαθεσιμότητα, ενδιαφέρουσα θεματολογία και (τουλάχιστον μέχρις πρότινος) προσιτή τιμή. Συχνά πρόκειται για τις φωτογραφίες που τύπωναν και διένειμαν τα μεγάλα ειδησεογραφικά πρακτορεία σε περιοδικά, εφημερίδες και άλλους τακτικούς ή εν δυνάμει πελάτες. Οι φωτογραφίες αυτές, διαστάσεων μέχρι 20x25 περίπου, ήσαν ως επί το πλείστον καλά τυπωμένες σε γυαλιστερό χαρτί που εξασφάλιζε τη καλύτερη δυνατόν αναπαραγωγή· εφόσον έχουν υποστεί σωστό πλύσιμο, επιζούν σε ικανοποιητική κατάσταση για πολλά χρόνια ή δεκαετίες. Το μεγαλύτερο βέβαια μέρος των εκτυπώσεων αυτών καταστράφηκε, αρκετές όμως κατέληξαν στα χέρια ιδιωτών και από εκεί στα παλαιοπωλεία και παλιατζίδικα.

Τέτοιες φωτογραφίες, εύκολα αναγνωρίσιμες από μελανοσφραγίδες στην πίσω όψη, χρονολογούνται από τις αρχές τις δεκαετίας 1930, όταν κάνουν την εμφάνισή τους τα πρώτα οργανωμένα ελληνικά φωτογραφικά πρακτορεία. Σαφώς πιο δυσεύρετες είναι οι προ του 1930 φωτογραφίες που τράβηξαν και κυκλοφόρησαν οι πρώτοι Έλληνες φωτοδημοσιογράφοι, αρχής γενομένης από τον Πέτρο Πουλίδη το 1903. Ακολούθησαν οι αδελφοί Γαζιάδη, ο Μανόλης Μεγαλοκονόμος, ο Δημήτρης Γιάγκογλου, ο Βασίλης Τσακιράκης και άλλοι.

Μεταξύ των συλλεκτών που από την πρώτη στιγμή συγκέντρωσαν την προσοχή τους στον χώρο αυτό ήταν ο Νίκος Πολίτης, από τη συλλογή του οποίου αντλούνται όλες σχεδόν οι φωτογραφίες του παρόντος λευκώματος. Όπως διηγείται σε ένα σύντομο προλογικό σημείωμα, *«Γοητευμένος από το άρωμα εποχής που απέπνεαν οι παλαιές φωτογραφίες, αποφάσισα να αρχίσω τη συλλογή. Στην αρχή δειλά και μετά με πάθος. Στάθηκα τυχερός στο ξεκίνημα, γιατί οι πολλοί συλλέκτες αναζητούσαν τότε την ενυπόγραφη και προσδιορισμένη φωτογραφία, επιτρέποντας στους λίγους να τρυγήσουν τον πραγματικό συλλεκτικό*

θησαυρό από τα συρτάρια των παλαιοπωλών και τις σακούλες των παλιατζήδων. Βρέθηκα έτσι κάτοχος μιας σημαντικής σε αριθμό συλλογής φωτογραφιών...».

Οι φωτογραφίες του λευκώματος έχουν ως θέμα την καθημερινή ζωή στην Ελλάδα του πρώτου μισού του 20ου αιώνα, με έμφαση στην εργασία και τα επαγγέλματα. Οι περισσότερες είναι δυστυχώς ανώνυμες· εξαίρεση αποτελούν αρκετές που χρεώνονται στο πρακτορείο των Αδελφών Μεγαλοκονόμου, λίγες των Ηνωμένων Φωτορεπόρτερ, και μερικά δάνεια από τις συλλογές του Μπενάκη και του ΕΛΙΑ. Τα περιεχόμενα έχουν καταταχισθεί σε θεματικά κεφάλαια όπως επαγγέλματα του δρόμου, παζάρια και αγορές, μέσα συγκοινωνίας, ψυχαγωγία, βιοτεχνίες, επιστήμες κ.λπ. Η βαριά βιομηχανία απουσιάζει σχεδόν τελείως, ενώ οι αγροτικές ασχολίες, που υπερκαλύπτονται από άλλες δημοσιεύσεις, αντιπροσωπεύονται εδώ από λίγες αλλά ευρηματικές φωτογραφίες.

Η *Ελλάδα του Μόχθου* αποτελεί αξιόλογη συμβολή στην ελληνική φωτογραφική βιβλιογραφία όχι μόνο γιατί το περιεχόμενό της είναι άκρως ενδιαφέρον, αλλά και επειδή με ελάχιστες εξαιρέσεις (όπως ο περιστοιχισμένος με πρωτοχρονιάτικα δώρα τροχονόμος του 1956) είναι εξ ολοκλήρου καινούργιο. Όλες σχεδόν οι φωτογραφίες παρουσιάζουν κάποιο ενδιαφέρον, και ενώ η τυπολογική καταγραφή των επαγγελματιών δεν αποκαλύπτει καμία ελληνική εκδοχή του August Sander, εντούτοις ξεχωρίζουν πολλές εξαιρετικές εικόνες. Μεταξύ των, οι δύο μάγκες που παίζουν χαρτιά στις κερκίδες κάποιου σταδίου και οι εφημεριδοπώλες της Πλατείας Καρύτση (Αφοι Μεγαλοκονόμου), οι κουστουμαρισμένοι στη τρίχα υπάλληλοι του «Οίκου Κομποπούλου» στον Βόλο (Α. Γαζιάδης) και οι Θεσσαλοί αγρότες των αρχών του αιώνα συγκεντρωμένοι μπροστά στην καινούργια θεριζοαλωνιστική μηχανή (αγνώστου).

Δυστυχώς, δύο πτυχές του βιβλίου έρχονται να υπονομεύσουν την αξία του. Για κάποιο λόγο, οι υπεύθυνοι της έκδοσης επέλεξαν να μην συμπεριλάβουν ξεχωριστή λεζάντα για κάθε φωτογραφία, αλλά να περιορισθούν στα σύντομα περιγραφικά κείμενα της δημοσιογράφου Κατερίνας Σχινά. Τα κείμενα αυτά είναι οπωσδήποτε χρήσιμα, και συχνά μεταφέρουν πρόσθετες πληροφορίες για κάποια συγκεκριμένη φωτογραφία – δεν είναι όμως ικανοποιητικά αντικατάστατα μιας σωστής λεζάντας, που οφείλει να δίνει τουλάχιστον όνομα φωτογράφου και χρονολογία λήψης, έστω και κατά προσέγγιση. Άλλα στοιχεία, εξίσου απαραίτητα για οποιαδήποτε μελλοντική έρευνα, είναι η μορφή της φωτογραφίας (πρωτότυπο θετικό ή καινούργια εκτύπωση από αρνητικό), οι διαστάσεις της και ο αντίστοιχος αριθμός-ταυτότητα του αρχείου.

Στην αντίρρηση ότι σχεδόν καμιά από τις φωτογραφίες του λευκώματος δεν έφερε χρονολογία θα απαντήσουμε ότι η μελέτη εικονικών στοιχείων (ενδύματα, μνημεία, αυτοκίνητα, ρυμοτομία) επιτρέπει συνήθως την προσέγγιση τουλάχιστον της δεκαετίας που τραβήχθηκε. Διαθέτουμε πια αρκετούς ειδικευμένους ερευνητές ώστε μια τέτοια εργασία να είναι και εφικτή και αποτελεσματική. Εν πάση περιπτώσει, δεν είναι πια αποδεκτό

τα ιστορικά φωτογραφικά ντοκουμέντα που παρουσιάζονται σε σοβαρή έκδοση να φέρουν ουσιαστικά την ένδειξη «*κάπου στην Ελλάδα, 1900-1960*». Εάν πάλι οι προδιαγραφές του βιβλίου είναι τέτοιες που η παρουσία λεζάντας, και δη εκτεταμένης, ανησυχεί τον σχεδιαστή, είναι πολύ εύκολο οι φωτογραφίες να αποκτήσουν αύξοντα αριθμό και όλες οι προαναφερθέντες πληροφορίες να προστεθούν ήσυχα-ήσυχα στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου, όπου δεν κινδυνεύουν να τρομάξουν τον αδαή αναγνώστη.

Στον σχεδιασμό του βιβλίου χρεώνεται και η δεύτερη και μάλλον σοβαρότερη αδυναμία του: το γεγονός δηλαδή ότι ένα μεγάλο ποσοστό από τις καλύτερες και πιο ενδιαφέρουσες φωτογραφίες έχει τυπωθεί σε δύο σελίδες, με το κεντρικό αυλάκι του βιβλίου να τις τέμνει σε δύο άνισα κομμάτια. Η εντελώς ασυγχώρητη αυτή ενέργεια, που καταστρέφει την αρμονία αλλά και την αναγνωσιμότητα της εικόνας, αποτελεί βαρβαρισμό που θα έπρεπε προ καιρού να είχε αποκλεισθεί από τον σχεδιασμό κάθε φωτογραφικού λευκώματος.

Το θλιβερό και με τα δύο αυτά ψεγάδια είναι ότι έρχονται να υποβαθμίσουν αδικαιολόγητα μια δυνητικά εξαιρετική δημοσίευση - δημοσίευση που στο κάτω-κάτω της γραφής δεν δεσμεύεται από εμπορικές παραμέτρους, αφού δημοσιεύεται από το Ριζάρειο Ίδρυμα με χορηγία του Ιδρύματος Σταύρου Ι. Νιάρχου. Ίσως είναι καιρός τα ιδρύματα που συνηθίζουν να κάνουν τέτοιες χορηγίες να αρχίσουν να τις συνοδεύουν με κάποιες ελάχιστες επιστημονικές προδιαγραφές. Εις το μεταξύ, η πρώτη αυτή ματιά στη συλλογή Νίκου Πολίτη δεν μπορεί παρά να ανοίξει την όρεξη για μια δεύτερη, πιο εμπειριστατωμένη περιήγηση.

© Γιάννης Σταθάτος 2005

Πρώτη δημοσίευση, *Φωτογράφος* 144 (Δεκεμβριος 2005)